

Grote kwesties

Faalden de macro-economen?

Toen de Britse koningin in november van vorig jaar een werkbezoek bracht aan de prestigieuze London School of Economics vroeg ze zich in één van de leslokalen luidop af waarom niemand “the credit crunch” – u weet wel, de voorbode van de financiële en economische crisis – had voorzien. Een vraag die meer mensen zich stellen, zult u zeggen. En dus een bewijs dat koningen en koninginnen ook maar gewone stervelingen zijn net als u en ik; ook al beweert de Nederlandse liedjeszanger Jaap Fisher al decennia lang dat ze, naast hun man of vrouw en hun kinderen, enkel omgeven zijn door ‘minderen’.

Geen nood. Mij was het in eerste instantie ook ontgaan. Maar een van mijn goede vrienden wees me er recent op dat het voorval zelfs maanden later nog altijd voor enige beroering zorgt.

Vrij recent, op 7 juni 2009 om precies te zijn, organiseerde de British Academy een workshop waarop een dertigtal aanwezigen werd gevraagd om na te denken over een antwoord op de (door de organisatoren als terecht omschreven) vraag van de koningin: “... why had nobody noticed that the credit crunch was on its way?” Voor alle duidelijkheid, de Noelsen en de Van der Cloots van deze wereld kunnen rustig op de twee oren slapen. Het gezelschap was erg gemengd. “... experts from business, the City, its regulators, academia and government”. Niet enkel academici dus. Wél, niet geheel onverwacht, nagenoeg exclusief mannen. Het overleg leidde tot een antwoord dat op 22 juni in een brief van bijna drie bladzijden lang aan de koningin werd overgemaakt.

De brief is interessante lectuur, al klinkt de boodschap erg geruststellend. Bevreemdend geruststellend zelfs.

Velen voorzagen de crisis wel degelijk, zo stellen de auteurs van de brief. Belangrijke instanties waar schuwden wel degelijk voor onevenwichten in de financiële markten, evenals in de wereldeconomie. Maar men verzag niet welke vorm de crisis exact zou aannemen, wanneer ze juist zou uitbreken en hoe sterk de effecten wel zouden zijn. En deze laatste zaken zijn nu juist cruciaal. “What matters in such circumstances is not just to predict the nature of the problem but also its timing. And there is also finding the will to act and being sure that authorities have as part of their powers the right instrument to bring to bear on the problem.” De net geciteerde passage brengt niet echt veel verduidelijking, vindt u niet? Kon men de timing en de aard van de crisis niet voorspellen? Was er een gebrek aan de wil om te handelen? Beschikte men niet over het juiste instrumentarium om het tij te keren? Of was het een combinatie van deze elementen? Waar lag nu echt het probleem?

In de rest van de boodschap ligt de nadruk vooral op de timing, de draagwijdte en de ernst van de crisis. Dat men terzake faalde en dus ook geen maatregelen nam om de crisis af te wenden, schrijven de stellers van de brief hoofdzakelijk toe aan het gebrek aan collectieve verbeelding van vele verstandige lieden; een gebrek dat hen belette om de risico's voor het systeem als geheel te zien. “Everyone seemed to be doing their own job properly on its own merit. And according to standard measures of success, they were often doing it well. The failure to see how collectively this added up to a series of interconnected imbalances over which no single authority had jurisdiction. This, combined with the psychology of herding and the mantra of financial and policy gurus, lead to a dangerous recipe. Individual risks may rightly have been viewed as small, but the risk to the system as a whole was vast.” Neem nu de financiële sector. Risk management draagt men er hoog in het vaandel. Men zet er

zelfs erg veel personeel voor in. "But the difficulty was seeing the risk to the system as a whole rather than to any specific financial instrument or loan. Risk calculations were most often confined to slices of financial activity, using some of the best mathematical minds in our country and abroad. But they frequently lost sight of the bigger picture."

Al bij al vormen deze gebeurtenissen een heilzame schok, zo besluit de brief. Maar of deze schok uiteindelijk ook echt heilzaam werkt, hangt uiteraard af van de lessen die men eruit trekt. Wat hun eigen werking betreft, formuleert de British Academy het voornemen om zich te buigen over de kwestie die in de eerste alinea van de brief al het centrale probleem aangeeft. Hoe kan men beter dan voorheen voorzien welke vorm de zich aankondigende crisis zal aannemen, wanneer ze echt zal doorbreken en welke de draagwijdte ervan zal zijn? In de terminologie van de British Academy: "... how the Treasury, the Cabinet Office and the Department for Business, Innovation & Skills, as well as the Bank of England and the Financial Services Authority might develop a new, shared horizon-scanning capability so that you never need to ask your question again".

Of deze boodschap en vooral de toon ervan – de volledige tekst vindt men onder andere op <http://media.ft.com/cms/3e3b6ca8-7a08-11de-b86f-00144feabdc0.pdf> – de koningin inderdaad kon geruststellen, zal wel altijd een open vraag blijven. Een aantal van haar onderdanen blijkt alleszins niet echt onder de indruk. De meeste Britse media reageerden eerder sceptisch, soms zelfs enigszins meewarig en zelfs lacherig. Trouwens, ondertussen distantieerde al (minstens) één van de deelnemers aan de workshop van de British Academy – Samuel Brittan van *The Financial Times* in zijn column van 22/08/2009 – zich publiek van de inhoud van de brief. Wat ook te denken geeft, is dat de discussie over de vraag van de koningin (en het antwoord vanuit de British Academy) de laatste weken uitmondte in een discussie over de rol, de plaats en de invloed van economen in deze situaties. Verwonderlijk is dit niet. Want het is zondermeer duidelijk dat andere economen zeker niet altijd een even geruststellende boodschap aan de koningin zouden hebben gestuurd.

Neem nu, bijvoorbeeld, Nobelprijswinnaar Paul Krugman. In juni van dit jaar deed de man zijn

visie op de gebeurtenissen omstandig uit de doeken in drie uiteenzettingen in het raam van de aan de London School of Economics georganiseerde Lionel Robbins Lectures 2009. Na een eerder ironische verwijzing naar een uitspraak van Robert Lucas – ook Nobelprijswinnaar en grondlegger van de theorie van 'rationele verwachtingen', die ooit verkondigde dat "the central problem of depression prevention has been solved for all practical purposes" – luidde de diagnose van Krugman dat de ontwikkelingen van de jongste dertig jaar inzake macro-economische theorie in het beste geval op een spectaculaire manier nutteloos waren en in het slechtste geval onweerlegbaar schadelijk.

Of lees de toespraak van nog een andere Nobelprijswinnaar, Joseph Stiglitz, op het jaarcongres van de Eastern Economic Association, gepubliceerd als 'The Current Economic Crisis and Lessons for Economic Theory', in: *Eastern Economic Journal*, vol. 35 (2009) pp. 281-296. Stiglitz presenteerde zijn publiek niet alleen een erg strenge en kritische leetuur van de manier waarop de crisis werd en wordt aangepakt. "... regrettably, I do not believe we are doing enough, or the right thing ... what we are doing is much, much better than doing nothing, or doing what we were doing. It will make a difference, but is likely not enough. A year from now the economy will remain weak, the housing problems will still be with us, and our banks will still be ailing. (...) We have socialized losses, while leaving profits in the private sector. This form of ersatz capitalism, or corporate welfarism, call it what you will, is doomed to failure. It will result in resources being misallocated and wealth redistributed in adverse ways." Maar, na het formuleren van een aantal criteria en richtlijnen voor een betere aanpak van de crisis – doorspekt met opmerkingen als: "... what happens to their [van de banken vwt.] stock price is not a good barometer of a good plan. Indeed, we should be worried by any plan that sees bank shares rise ..." – wijst hij er met nadruk op dat vooral ook de beoefenaars van de economische wetenschap uit het gebeuren de nodige lessen dienen te trekken.

De Grote Depressie van de jaren 1930 bracht aanzienlijke veranderingen in de economische theorie teweeg, zei Stiglitz, vooral op het vlak van de overheidsinterventie. Iets waar men voordien geen enkel heil van verwachtte, integendeel. Edoch,

naarmate de herinnering aan de Grote Depressie vervaagt, vergeet men ook de lessen die men eruit trok. Dogma's en doctrines die stellen dat markten prima werken en zichzelf corrigeren kregen de voorbije decennia terug de bovenhand. "In the aftermath of the Great Depression, a peculiar doctrine came to be accepted, called the neo-classical synthesis. It argued that once markets were restored to full employment, neo-classical principles would apply – the economy would be efficient. We should be clear: it was not a theorem but a belief."

Ironisch genoeg, zo vervolgde Stiglitz, werkte men in dezelfde periode de theorie van imperfecte informatie uit. Deze theorie geeft juist aan waarom markten veelal niet prima werken. De realiteit droeg in die jaren trouwens voldoende materiaal aan om de resultaten van dit theoretisch onderzoek te illustreren en te staven. Men zou verwachten dat deze sterke combinatie van theorie en feitenmateriaal het enthousiasme voor ongebreidelde en ondergereguleerde markten zou hebben getemperd. Maar dit is duidelijk niet het geval geweest. "I understand the unbridled enthusiasm of special interests, which found the arguments for deregulation profit enhancing; I am not so clear what motivated so many economists." Ik vraag me trouwens af, zegt Stiglitz, waarom vele economen na de gebeurtenissen van de voorbije maanden nog steeds blijven geloven in modellen gebaseerd op representatieve agenten en rationele verwachtingen. Het besluit van de lezing bevatte een duidelijke boodschap: "We need to do a better job of managing our economy, but this will require better research that is less framed by the flawed models of the past, less driven by simplistic ideas, and more attuned to the realities of today."

En wat met de 'animal spirits'?

Wellicht de meest manifeste en voor het brede publiek, zowel qua verspreidingsmedium als qua taalgebruik, erg toegankelijke veroordeling van de vandaag dominerende macro-economische theorie is *Animal Spirits*, een boek dat eerder dit jaar verscheen bij Princeton University Press (en dat onder-tussen ook in Nederlandse vertaling beschikbaar is). De auteurs zijn George A. Akerlof en Robert J. Shiller. De eerste is onder economen vooral bekend als de grondlegger van één van de versies van de efficiënte-loon theorie en van zijn artikel over twee-

dehandsmarkten, *The Market for Lemons*, waarvoor hij in 2001 de Nobelprijs Economie kreeg. De tweede is een financieel econoom – Arthur Okun Professor of Economics in Yale – die vooral bekendheid verwierf via de publicatie van boeken, *Irrational Exuberance (2000)* en *The Subprime Solution (2008)*, waarin hij op basis van gedetailleerde analyses de crisis in de vastgoedmarkt voor-spelde en de gevolgen voor de financiële markten duidelijk aangaf.

De vragen waarop *Animal Spirits* een antwoord probeert te geven echoën de vraag die ook de Britse koningin bezig hield: "Why did most of us utterly fail to foresee the current economic crisis? How can we understand this crisis when it seems to have come out of the blue with no cause? Why have the measures to forestall it fallen short, while the economic authorities publicly express surprise at their ineffectiveness?" (p. 167). Om terug enig vertrouwen te kunnen stellen in het economische beleid van de volgende maanden is een antwoord op deze vragen broodnodig, zeggen Akerlof en Shiller. Maar, net als Stiglitz, zijn ze van oordeel dat een dergelijk antwoord een uiterst kritische veroordeling vereist van wat hun macro-economische vakgenoten vandaag doorsnee als wijsheden aanvaarden en prediken. De titel van hun boek vat in twee woorden samen waarom volgens Akerlof en Shiller de huidige macro-economie jammerlijk heeft gefaald. Zij heeft onvoldoende, om niet te zeggen geen oog voor een reeks aspecten en fenomenen die onverbrekkelijk verbonden zijn met menselijk gedrag, maar die men in de conventionele macro-economische modellen negeert. Deze verzameling van aspecten en fenomenen duiden zij aan met de term 'animal spirits'.

Wie denkt dat deze uitdrukking iets te maken heeft met beestigheden, woestelingen – denk maar aan een van de figuren uit de Muppet Show – of dierlijk gedrag de mens onwaardig, slaat de bal mis. 'Animal spirits' is de vertaling van het Latijnse 'spiritus animalis'. De term verwees oorspronkelijk naar iets als basale mentale energie en levenskracht. In de zeventiende en achttiende eeuw gebruikte men het begrip courant bij het beschrijven en bestuderen van de menselijke passies. 'Animal' (genitief: animalis) vertaalt men in het Engels dus best als 'of the mind' of 'animating', zeggen Akerlof en Shiller. In de moderne economische literatuur is de betekenis

lichtjes verschoven. Men duidt er een rusteloze en inconsistente factor in de economie mee aan. "It refers to our peculiar relationship with ambiguity or uncertainty. Sometimes we are paralyzed by it. Yet at other times it refreshes and energizes us, overcoming our fears and indecisions." (p. 4) Dat de term de economische vakliteratuur werd binnengesmokkeld, is hoofdzakelijk het werk van John Maynard Keynes, die hem wellicht oppikte bij zijn lektuur van Descartes en Hume. (Voor meer detail verwijs ik onder andere naar: R. Marchionatti, On Keynes' Animal spirits, in *Kyklos*, vol. 52, n° 3, pp. 415-439.)

De passage uit Keynes' *General Theory of Employment, Interest and Money*, waarnaar Akerlof en Shiller met de titel van hun boek naar verwijzen, komt uit een hoofdstuk over 'Long-Term Expectations' – een hoofdstuk dat men vandaag trouwens best (terug) op de verplichte lectuurlijst van de opleidings-economie zou zetten. Uit dit hele hoofdstuk, maar zeer uitdrukkelijk in deze specifieke passage spreekt de fundamentele twijfel van Keynes aan de mogelijkheid om rationele beslissingen te baseren op informatie over de verwachte opbrengsten van investeringen. "Most, probably, of our decisions to do something positive, the full consequences of which will be drawn out over many days to come, can only be taken as a result of animal spirits – of a spontaneous urge to action rather than inaction, and not as the outcome of a weighted average of quantitative benefits multiplied by quantitative probabilities. (...) ... human decisions affecting the future, whether personal or political or economic, cannot depend on strict mathematical expectation, since the basis for making such calculations does not exist ... (...) ... it is our innate urge to activity which makes the wheels go round, our rational selves choosing between the alternatives as best we are able, calculating where we can, but often falling back for our motive on whim or sentiment or chance." Hierin, en niet in speculatieve golven, ligt de belangrijkste oorzaak van economische instabiliteit, aldus Keynes.

In hun boek stellen Akerlof en Shiller klaar en duidelijk dat ook het werk van Keynes op bepaalde belangrijke punten aan herziening toe is. Maar hun fundamentele kritiek op het huidige reilen en zeilen van de macro-economische wetenschap ligt niettemin volledig in de lijn van het net geciteerde

fragment. Want, schrijven Akerlof en Shiller, het echte probleem zit in de stellingen die de huidige economische theorie conventioneel als waarheden aanneemt. Macro-economen en financiële experts hechten zoveel geloof aan 'rationele verwachtingen' en 'efficiënte markten' dat ze de meest fundamentele dynamiek die economische crisissen drijft uit het oog verliezen. In hun pogingen om de macro-economische theorie uit te zuiveren en meer wetenschappelijk te maken, hebben de macro-economen een specifieke onderzoeksstructuur opgelegd en een discipline gevormd die focust op hoe de economie zou ontwikkelen mochten mensen enkel economische motieven hebben en volledig rationeel handelen. (Wie een indringende reconstructie wil lezen van de geschiedenis van deze wetenschappelijke 'zuivering', leze: Michel De Vroey, *Keynes, Lucas: d'une macroéconomie à l'autre*, Editions Dalloz, 2009, 225 p.)

"Picture a square divided into four boxes, denoting motives that are economic or noneconomic and responses that are rational or irrational. The current model fills only the upper left-hand box; it answers the question: how does the economy behave if people only have economic motives, and if they respond to them rationally? But that leads immediately to three more questions, corresponding to the three blank boxes: How does the economy behave with noneconomic motives and rational responses? With economic motives and irrational responses? With noneconomic motives and irrational responses? We believe that the answers to the most important questions regarding how the macroeconomy behaves and what we ought to do when it misbehaves lie largely (though not exclusively) within those three boxes." (p. 168)

In de eerste vijf hoofdstukken van hun boek bespreken Akerlof en Shiller de verschillende aspecten van het menselijke gedrag, die zij vatten met de term 'animal spirits'. Achtereenvolgens komen aan bod: 'confidence', 'fairness', 'corruption and anti-social behavior', 'money illusion' en 'stories'. Elk van deze aspecten beschouwen zij als een inherent kenmerk van menselijk gedrag, dat zich ook op het domein van de economie uit. Daarom ook, zo luidt hun argument, is elk van deze aspecten van belang voor de feitelijke ontwikkeling van economische crisissen, evenals voor het begrijpen ervan.

In de standaardversie van de macro-economische theorie komen deze zaken helemaal niet aan bod. Integendeel. "Conventional economic theories exclude the changing thought patterns and modes of doing business that bring on a crisis. They even exclude the loss of trust and confidence. They exclude the sense of fairness that inhibits the wage and price flexibility that could possibly stabilize an economy. They exclude the role of corruption and the sale of bad products in booms, and the role of their revelation when the bubbles burst. They also exclude the role of stories that interpret the economy. All of these exclusions from conventional explanations of how the economy behaves were responsible for the suspension of disbelief that led up to the current crisis. They are also responsible for our current failure in knowing how to deal with the crisis now that it has come." (p. 167) Kortom, geen oog hebben voor deze aspecten maakt volgens Akerlof en Shiller het gebruikte model blind voor de echte oorzaken van de economische crisis.

In het tweede deel van hun boek illustreren de auteurs hoe aandacht voor de werking van de 'animal spirits' bij de behandeling van een aantal belangrijke vragen een duidelijke meerwaarde oplevert. De acht vragen, waaraan ze telkens een hoofdstuk wijden, luiden: Waarom doen depressies zich voor? Waarom beschikken centrale banken echte macht? Waarom kennen we onvrijwillige werkloosheid? Waarom is er op lange termijn een afruil tussen inflatie en werkloosheid? Waarom is spaargedrag zo variabel? Waarom fluctueren aandelenmarkten zo wild? Waarom zijn de cycli in de huizenmarkt zo breed? En waarom worden we blijvend geconfronteerd met armoede van minderheden? Wie het werk van Akerlof en Shiller een beetje kent, vindt in deze hoofdstukken niet echt veel nieuws. Het materiaal wordt geput uit hun vroegere publicaties in soms redelijk ontoegankelijke vaktijdschriften en het is met enige bewondering dat men de auteurs erin ziet slagen om deze moeilijke materie op een erg bevattelijke wijze weer te geven.

Wel krijgt men bij de lectuur van sommige hoofdstukken toch wel het gevoel dat ze erg haastig zijn geschreven en dat de druk om het boek snel op de markt te brengen erg groot is geweest. Kwaadwillige interpretaties zouden hier misschien een poging in zien om snel een graantje mee te pikken van de aandacht voor alles wat met de economische crisis

te maken heeft. Maar dat lijkt mij inderdaad kwaadwillig te zijn. De noodzaak die Akerlof en Shiller kennelijk aanvoelden om dit boek nu en zo snel mogelijk voor het brede publiek ter beschikking te stellen, ligt in feite volledig in de lijn van de theorie die aan hun analyse ten grondslag ligt.

Economen beschouwen het meestal als erg onprofessioneel en onwetenschappelijk om analyses te baseren op 'verhalen'. Zij zweren bij 'feiten'. Voor Akerlof en Shiller liggen de zaken anders. "The human mind is built to think in terms of narratives, of sequences of events with an internal logic and dynamic that appear as a unified whole. In turn, much of human motivation comes from living through a story of our lives, a story that we tell ourselves and that creates a framework for motivation." (p. 51) Natuurlijk moeten we 'verhalen' met erg veel argwaan bekijken als we iets willen verklaren, zeggen Akerlof en Shiller. Kijk als waarschuwing maar naar de 'theorieën' waarmee guru's de voorbije maanden de bewegingen in de aandelenmarkten meenden te kunnen uitleggen. Maar dat is niet het punt. Waar het wel om gaat is dat hoe men spreekt over het vertrouwen in de toekomst, of men de behandeling van de beloningen van CEO's in de financiële sector als fair voorstelt of niet, en dergelijke meer onmiskenbaar een invloed uitoefent op de ontwikkeling van de markten en dus zelf een onderdeel vormt van de manier waarop de economie functioneert. Als dat laatste het geval is, worden deze 'verhalen' dan niet zelf tot 'feiten'? Moeten ze dan geen plaats krijgen in de verklaring van waarom economische crisissen ontstaan en hoe ze ontwikkelen? Ja toch, luidt het antwoord van Akerlof en Shiller: "To really explain ... the ups and downs of most economies, one must look at the driving stories." (p. 54). Vanuit deze analyse kan men best begrijpen dat Akerlof en Shiller een grote nood voelden om hun boek uit te brengen op een ogenblik dat hun visie nog een belangrijk invloed kon uitoefenen op de manier waarop men vandaag het verhaal van de crisis vertelt.

Vanuit dit oogpunt is de nadruk die Akerlof en Shiller leggen op de specifieke rol die de Federal Reserve Bank bij haar ontstaan meekreeg wellicht één van de belangrijkste elementen van het verhaal dat zij vertellen.

Het centrale hoofdstuk van *Animal Spirits* stelt de vraag: "Why do Central Banks have Power. (Insafar

as They Do)?” De toevoeging tussen haakjes is nodig, zeggen de auteurs, want er zijn inderdaad periodes waarin de effectiviteit van de conventionele beleidsmaatregelen erg beperkt is. “Unfortunately those are exactly the times when such control is most urgently needed: when we are in a severe recession.” (p. 74). De belangrijkste reden voor deze beperkte effectiviteit is volgens hen toe te schrijven aan de erg beperkte rol die men vandaag meestal aan de centrale banken toekent en het beperkte instrumentarium dat men haar ter beschikking stelt.

Volgens de conventionele macro-economische theorie is de rol van de Federal Reserve Bank beperkt tot deze van “guardian of the money supply” (p. 74) en speelt ze deze rol hoofdzakelijk via zogeheten ‘open marktoperaties’. Maar, zo luidt de stelling van Akerlof en Shiller, open marktoperaties zijn lang niet de enige en zeker ook niet de oorspronkelijk vooropgestelde manier waarop centrale banken kunnen interveniëren en de economische ontwikkeling beïnvloeden. “Open market operations may have become the garden-variety way in which the Fed exercises control over the economy. In fact this mechanism of control was not how the Fed was originally envisioned as affecting the economy. When the Fed was initially set up in 1913, in imitation of European central banks, direct lending by the Federal Reserve Banks in times of crisis – in times of special need for liquidity – was thought to be its major tool. The Fed was supposed to be dealing with systemic effects – the contagion of failure from one business to another. (...) ... provision of ‘a flexible currency’ was considered its major innovation. It was the lender of last resort, providing credit when no one else would.” (pp. 80-81). Noteer, zeggen de auteurs, de originele motivering voor de oprichting van Federal Reserve Banks was herstellen van vertrouwen en vermijden van paniek, niet het voeren van de huidige doordeweekse monetaire politiek. Iets gelijkaardigs is ook vandaag nodig. “The prescription for most economic recessions – the equivalence of ‘take two aspirin and get some rest’ – is a reduction in interest rates (that is, reliance on standard monetary policy) and fiscal expansion, in the form of either additional spending, or more probably, politically popular tax cuts. But this time we need more.” (p. 86) In het postscriptum bij dit hoofdstuk, waarin Akerlof en Shiller uitleggen welk beleid zij in de huidige omstandigheden nodig achten, speelt

dit verhaal over de ontstaansgeschiedenis van de Federal Reserve Bank dan ook een belangrijke rol. Het suggereert welk soort rol die centrale banken vandaag volgens hen zouden moeten opnemen. Of beter gezegd: wat ook vandaag de essentiële rol van centrale banken zou moeten zijn.

Waarom verklaart de economische theorie dan toch bijna alles?

Is het u ook al opgevallen hoe in de slijpstream van de huidige economische crisis tal van boeken en boekjes in de rekken liggen die op een of andere manier proberen aan de leek duidelijk te maken wat er nu feitelijk echt aan de hand is?

Leuke aanraders voor wie iets beter wil begrijpen hoe economen redeneren zijn twee boekjes van Robert H. Frank, *The Economic Naturalist. Why Economics Explains Almost Everything*, (Basic Books, 2008) en *The Return of the Economic Naturalist. How Economics Helps Make Sense of Your World* (Basic Books, 2009). De auteur doceert al jaren economie aan Cornell University en kreeg een tiental jaren geleden bekendheid bij het bredere publiek met een bestseller, samen geschreven met Philip J. Cook – *The Winner-Take-All-Society. Why the Few at the top Get So Much More Than the Rest of Us*, 1995.

De kernidee van dat boek is dat bij beloningen of waarderingen – en dus de verdeling van maatschappelijke goederen – niet enkel de absolute waarde van prestaties telt, maar dat ook en misschien zelfs vooral de relatieve positie van belang is. Om eerste te staan op een ranglijst is het niet van belang om een prestatie neer te zetten die voldoet aan een bepaalde absolute norm maar wel om beter te doen dan de concurrenten; zelfs al is het absolute niveau dat men haalt erg laag. Frank en Cook argumenteren dat markten met een dergelijke karakteristiek helemaal niet werken zoals men volgens de tekstboeken verwacht en dat ze veelal leiden tot grote ongelijkheden. Bovendien is het risico erg groot dat deze markten economisch inefficiënt zijn. Wanneer iedereen een gelijkaardige inspanning doet om zijn positie in de rangorde te verbeteren, verandert er niets aan de rangorde of aan de structuur van de beloningen, maar is er wel meer inspanning geleverd. Een maat voor niets dus.

Meer recent publiceerde Robert Frank een aantal artikels waarin hij uitlegt dat gelijkaardige zaken zich kunnen voordoen wanneer het gedrag van bepaalde personen een effect heeft op dat van andere personen. "Positional externalities" noemt Frank dergelijke fenomenen. Bijvoorbeeld, zegt hij, stel dat binnen een bepaalde beroepsgroep plots een aantal lieden zich anders begint te kleden. Ze dragen nu dure kostuums en stropdassen in plaats van de meer conventionele jeans en geruite hemden. Als deze nieuwlichters bij sollicitaties voor bevorderingen succesvol zijn is de kans groot dat iedereen volgt omdat men denkt dat ze met deze andere kledij een betere indruk maken. Uiteindelijk zal iedereen dure kostuums dragen en stropdassen. En zo zitten we in feite terug in dezelfde situatie als bij het begin. Alleen, iedereen geeft nu meer uit zonder dat aan de kans op promotie voor elk van de betrokkenen iets wijzigt.

Het voorbeeld kan futiel lijken en de idee op zichzelf is ook niet echt nieuw. Decennia geleden publiceerde Fred Hirsch *Limits to growth*, een boek waarin het begrip 'positional goods' een centrale rol speelde. De originaliteit van Frank ligt erin dat hij dit begrip een plaats geeft binnen het raam van een voor economen erg belangrijk maar conventioneel leerstuk, met name dat van de 'externaliteiten'.

In 'Positional Externalities Cause Large and Preventable Welfare Losses', in: *American Economic Review*, vol. 95 (2005) n° 2, pp. 137-141 argumenteert Frank dat het welvaartsverlies dat uit dergelijke processen voortkomt erg groot kan zijn en wellicht een belangrijke verklaring vormt voor de verslechterde positie van de Amerikaanse middenklasse. Een belangrijke opmerking hierbij is dat de schade berokkend door 'positionele externaliteiten' niet enkel bestaat uit psychologisch leed – het gevoel tekort gedaan te zijn – maar dat er zich wel degelijk ook nadelige materiële gevolgen kunnen doen gevoelen. Bijvoorbeeld: de noodzaak om kinderen in een betere school te krijgen kan ertoe leiden dat ouders verplicht zijn om te verhuizen en een huis te zoeken in een duurdere buurt met als gevolg beperkingen inzake de rest van hun budget. Laten we wel wezen, zegt Frank. Dikwijls worden dit soort keuzes, gebaseerd op vergelijkingen met anderen, beschouwd als gedreven door 'afgunst'. Denk maar aan de notie van een 'envy-free distribution' – een verdeling van goederen zodanig dat

men geen van de elementen uit de eigen goederenkorf zou willen met iets van iemand anders – die sommige economisch geïnspireerde ethici als norm voor een rechtvaardige verdeling accepteren. Nee, zegt Frank, in de meeste gevallen waarin men gedrag van anderen als leidraad neemt, is van afgunst geen sprake. Als selectieprocessen in het voortgezet onderwijs geheel of gedeeltelijk gebaseerd zijn op een of andere rangorde waarin de vroeger bezochte school wordt geplaatst dan heeft verhuizen naar een duurdere buurt met betere scholen helemaal niets met afgunst te maken. Maar er is wel duidelijk sprake van 'positional externalities'. Daarom, argumenteert hij in 'Should public policy respond to positional externalities?' in: *Journal of Public Economics*, vol. 92 (2008) pp. 1777-1786, moet de overheid wel degelijk rekening houden met de negatieve effecten op de welvaart die hieruit voortvloeien. In 'Cost-Benefit Analysis and Relative Position', in: *University of Chicago Law Review*, vol. 68, n° 2, pp. 323-375, argumenteert Frank samen met zijn co-auteur, Cass S. Sunstein, dat de recepten voor de analyse van kosten en baten van overheidsinterventies nood hebben aan correcties omdat ze in hun huidige vorm geen rekening houden met 'positional externalities'.

Belangrijk is ook te vermelden dat deze aanpak er volgens Frank toe leidt dat de trade-off die men gewoonlijk ziet tussen 'efficiency' en 'equity' – het probleem van de 'leaky bucket', zoals Okun het ooit noemde – niet noodzakelijk en meestal niet aanwezig is in 'winner-take-all-markets' of in het geval van 'positional externalities. In zo'n gevallen kan men meestal door verstandig overheidsingrijpen – en dat kan in zo'n gevallen dikwijls ook door vormen van inkomensbelastingen, zegt Frank – de efficiëntie van de markt verbeteren. Efficiëntie verbeteren betekent de koek groter maken en dus een situatie creëren waarbij iedereen kan winnen. Alleen, zegt Frank, men zal vanaf het begin vormen van herverdeling moeten uitdenken, zodat iedereen inderdaad mee kan profiteren van de grotere koek.

Maar nu terug naar de boekjes, die ik u vandaag tracht aan te prijzen. In deze publicaties is het Robert H. Frank niet te doen om belangrijke wetenschappelijke bijdragen, laat staan om het verleggen van de grenzen van de economische wetenschap. Dat laatste is trouwens iets wat de auteur naar

eigen zeggen niet echt nodig vindt. Integendeel, de economische werktuigenkist bevat volgens hem voldoende instrumenten om de klus te klaren. De manier waarop hij de notie 'positional externalities' in een gekend instrumentarium introduceert, illustreert dat.

Wat Frank met deze verzamelingen van korte stukjes beoogt, is duidelijk maken dat men met de meest simpele economische begrippen erg veel fenomenen kan verklaren en zo de doorsnee burger een beter begrip van de economische zienswijze bijbrengen. Hij doet dit door een of andere waarneming uit het dagelijkse leven te bekijken met een economische bril en vanuit die optiek betekenis te geven aan het voorval. Economische bril wil in dit geval zeggen dat elk van de stukjes het gebruik illustreert van basisbegrippen uit de economische werktuigenkist – begrippen als 'opportunity cost', 'kosten baten afweging', 'vraag en aanbod' – en dit zonder ook maar één keer beroep te doen op het soort wiskundige formules of grafische voorstelling die de meeste publicaties van economen dikwijls voor leken zo onverteerbaar maken. Meestal zelfs zonder het begrip zelf te vernoemen.

In de inleiding tot een van de betere handboeken, die er op de markt zijn – *Microeconomics and Behavior*, McGraw-Hill Companies – legt Robert Frank uit dat intuïtie en formalisering voor hem geen substituten zijn, wel complementen. Maar binnen deze samenwerking is 'intuïtie' onontbeerlijk. Enkel wie de intuïtie goed begrijpt kan meer diepgang geven aan wat men uit formele modellen kan leren. Uit deze inleiding, zowel als uit de beide hier geciteerde boekjes, blijkt duidelijk de vrees van Frank dat erg veel van zijn vakgenoten precies op dit punt tekort schieten. Niet enkel omdat ze studenten hoofdzakelijk, zoniet uitsluitend met formalisering om de oren slaan. Maar ook omdat men er kan aan twifelen of ze zelf de intuïtie achter de begrippen die ze doceren wel voldoende vatten. Begin jaren 1960 uitte Chicago-econoom George Stigler in zijn rede als voorzitter tot het congres van de American Economic Association een gelijkaardige vrees. Na een maand of vijf houden studenten economie niks meer over van wat ze het vorige jaar hebben geleerd, verzuchtte Stigler. Robert Frank citeert allerlei onderzoek dat moet duidelijk maken dat de situatie sindsdien niet echt verbeterd is. Integendeel. Zo blijken studenten economie slechter te presteren

dan een groep die simpelweg gokt als men hen multiple-choice vragen voorlegt die peilen naar hun kennis van een begrip als 'opportunity cost'. Zelfs de deelnemers aan congressen van economen blijken niet veel beter te doen. Het wekt dan ook weinig verwondering, aldus Frank, dat economen er niet echt in slagen om het bredere publiek duidelijk uit te leggen waarom hun manier van kijken naar de realiteit zinvol is en waarom deze kijk nuttig kan zijn om een greep te krijgen op bepaalde problemen.

"This dismal performance, I believe, stems largely from the fact that most professors try to teach their students too much. When students are peppered with literally hundreds of terms and concepts, many of them couched in gratuitous mathematical formalism, everything tends to go by in a blur. The good news is that the most important economic principles can be mastered with little difficulty by applying them repeatedly to interesting questions from familiar contexts." Daarom gebruikt Robert Frank in zijn lessen een aparte techniek. Regelmatig geeft hij aan zijn studenten de volgende opdracht: "Zoek in de realiteit iets wat op het eerste gezicht enige verwondering opwekt en probeer dit met simpele economische begrippen uit te leggen. Gebruik hierbij niet meer dan 500 woorden en schrijf alsof je bestemming iemand is die nooit economie heeft gestudeerd." Het opzet van dit soort opdrachten is vooral, zegt Frank, de intuïtie te ontwikkelen die schuilt in de kernbegrippen waarmee economen de wereld proberen te begrijpen. Het zijn de resultaten van deze opdrachten die de inspiratie vormen voor vele stukjes die hij als 'economic naturalist' – een typering waarmee Frank zelf een analogie wil maken met de biologen, die vooral beschrijven – aan de lezer voorlegt.

Een voorbeeld kan dit illustreren. Waarom, vraagt Frank, maakt men (nog altijd) blikjes bier of frisdrank in de vorm die we nu doorgaans kennen hoewel men weet – wellicht hebt u zelf, net als ik, dit soort oefeningen vroeger nog tijdens de wiskundeles moeten maken – dat men blikjes van een zelfde volume kan produceren met minder materiaal als men de blikjes van vorm zou veranderen? Waarom handelen bedrijven op dit vlak niet kostenbesparend? Misschien omdat consumenten het zo gewoon zijn, zegt Frank, en (denken) bier of frisdrank lekker (te) vinden in blikjes die hoger zijn

dan breed. Misschien ook omdat dit formaat van blikjes gemakkelijker in de hand ligt. In zo'n geval is verandering aanbrengen een groot risico, want een verlies van marktaandeel loert om de hoek. Maar bovendien weten we uit psychologisch onderzoek, zegt Frank, dat een verticale lijn langer lijkt dan een horizontale lijn zelfs al zijn ze even lang. Hoge blikjes beloven daarom de consument mogelijk meer 'inhoud' dan brede blikjes zelfs al bevatten ze hetzelfde volume aan vloeistof. Deze elementen samen – gewoonte, gemak en perceptie – maken dat kostenbesparingen in dit domein wellicht een groot risico aan verlies inhouden ... en dat geen enkel bedrijf als eerste die stap durft zetten. Tenzij het, om enige kans op succes te hebben, tegelijk een prijsverlaging invoert die bier of frisdrank in brede blikjes goedkoper maakt om terug marktaandeel te winnen. Maar dat laatste is een gok die zondermeer erg veel investeringen vereist.

Leuke aanraders deze boekjes, zei ik daarstraks, ook omdat ze op een ietwat paradoxale wijze illustreeren dat 'denken als een econoom' toelaat om erg veel waarnemingen uit het dagelijkse leven te interpreteren, vooropgesteld dat men voldoende elementen in overweging neemt die men op het eerste gezicht dikwijls niet als 'economische' factoren zou duiden.

Het werk van Robert Frank vormt op die manier een zeer sterke verdediging van het traditionele micro-economische alfaam. Ondanks de brede waaier van elementen die hij ter overweging meegeeft bij de behandeling van de kleine vraagstukjes die hij in zijn boekjes behandelt, stapt hij nooit echt buiten het strikte kader aangegeven door het economische begrippenapparaat. Elke handeling beschouwt hij als gebaseerd op een beoordeling van de kosten en de baten van de mogelijke alternatieven. En bij deze beoordeling staan het begrip 'opportuïteitskost' en het spel van vraag en aanbod centraal. Het belangrijkste punt bij dit alles is dat Frank zich ondanks zijn economisch begrippenkader niet laat opsluiten in een enge economistische visie, waarin economische actoren verschijnen als egoïsten die enkel vanuit een puur economisch winstbejag handelen zonder rekening te houden met wat er rondom hen gebeurt. Naar aanleiding van de vaststelling dat bij Japanse trouwpartijen veel meer gasten worden uitgenodigd dan de gewoonte is in de US wijst hij op de rol van de sociale netwerken in de Japanse

samenleving en dus op de 'prijs' die men er betaalt als men slechts een beperkte groep zou uitnodigen. Kortom, gebruik van een economisch begrippenapparaat betekent voor Frank niet dat men de ogen sluit voor cognitieve, psychologische of sociale aspecten die de keuzes van mensen beïnvloeden.

Natuurlijk fronst men bij een aantal van de stukjes de wenkbrauwen en kan men zich afvragen of de rationele reconstructie die Frank toelaat om aan iets een economische betekenis te geven wel echt realiteitswaarde heeft. Neem nu de waarneming dat de dop van de benzinetank niet bij alle auto's aan dezelfde kant zit, maar soms links en soms rechts. Omdat ik zelf weinig met auto's te maken heb – nooit een wagen gehad, zelfs nooit geleerd om zo'n ding te besturen – was me dat nooit opgevallen voor mijn lectuur van het stukje dat Frank daarover schrijft. Waarom is dat zo? Zou het voor bedrijven niet voordeliger zijn om op dit vlak enige eenvormigheid na te streven? Welnu, zegt Frank, denk even na wat zo'n eenvormigheid zou betekenen inzake wachtende files aan de benzinepompen. Dubbel zo lang toch, nietwaar. Of meer pompen. Of meer rijen van pompen. Mij lijkt het onwaarschijnlijk dat zoiets echt een rationele overweging is geweest van automobielconstructeurs. Ik geloof eerder dat sommige bedrijven in het begin kozen voor een dop links, andere voor een dop rechts en dat er nooit een dwingende reden was om naar eenvormigheid te streven. Anders gezegd: als het gaat om het verklaren van het ontstaan van bepaalde gedragsregels, conventies of gewoonten is het zeker wel nodig om rationele reconstructies à la Frank te confronteren met de motieven die bij het tot stand komen ervan werkelijk van belang waren. Hoe men deze confrontatie kan organiseren is niet altijd even evident en in vele gevallen zelfs niet mogelijk; maar toch. Maar zelfs als de rationele reconstructie geen juiste verklaring geeft voor het ontstaan van bepaalde gedragspatronen dan is het nog altijd best mogelijk dat de economische blik van Frank goede verklaringen geeft voor het waarom van het blijven bestaan van deze gedragspatronen.

Lezen dus. Zij het met de nodige kritische bedenkingen.

Walter Van Trier